

В. А. Ляшчынская

**ДЗВЕРЫ – СІМВАЛЬНЫ КАМПАНЕНТ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ
АРХІТЭКТУРНА-ДОМАЎЛАДКАВАЛЬНАГА
КОДА КУЛЬТУРЫ**

У артыкуле на матэрыяле фразеалагізмаў апісваецца фрагмент карціны свету, звязаны з уяўленнямі пра жыллё, дакладней, пра яго частку – дзверы, праводзіцца аналіз фразеалагізмаў з кампанентам *дзверы* з пазіцыяй лінгвакультуралагічнага падыходу. Устаноўлена, што выдзеленыя фразеалагізмы адлюстроўваюць і рэпрэзентуюць практычны і духоўны светапогляд носьбітаў мовы пра катэгорыю прасторы і паняцце «дзверы» як складанае ментальнае ўтварэнне, якое вызначаюць паняццыйны, вобразны і каштоўнасны складнікі.

Паняцце «хата» («дом») з'яўляецца адным з важнейшых у характарыстыцы чалавека, яго жыцця і яго карціны свету. Хата, дом – гэта найперш асвоеная прастора, свая тэрыторыя. Але хата, дом, як і іх часткі, паводле заўваг даследчыкаў сімвалічных аспектаў жыцця на матэрыяле абрадаў, вераванняў, фальклорных і міфалагічных тэкстаў, у прыватнасці, паводле выказвання А.К. Байбурына, – «гэта не толькі матэрыяльны аб'ект. У традыцыйным грамадстве жыллё – адзін з ключавых сімвалаў культуры» [1, с. 3]. Вызначальным паказчыкам асвоенай і неасвоенай чалавекам прасторы і наогул важнай часткай дома з'яўляюцца дзверы, якія надзелены пэўнай сімволікай культуры і якія сталі кампанентамі фразеалагічных адзінак (ФА), што і абраны аб'ектам вывучэння.

Эмпірычную базу даследавання складаюць 19 ФА з кампанентам *дзверы*, выдзеленых метадам суцэльнай выбаркі са «Слоўніка фразеалагізмаў» І. Я. Лепешава [4] як адной з найбольш поўных крыніц фразеалагізмаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы, 4 ФА і 1 варыянт, зафіксаваныя ў слоўніках беларускай дыялектнай фразеалогіі [5; 6; 7; 10]. Асноўная мэта вывучэння ўсіх выдзеленых ФА з кампанентам *дзверы* – даць лінгвакультуралагічную інтэрпрэтацыю праз вызначаны кампанент, тыя вобразы, што сталі асновай утварэння другасных адзінак, і даследаваць сімвальнасць абраных фразеалагізмаў, зыходзячы з таго, што, «асобныя словы-кампаненты як складнікі фразеалагізмаў з'яўляюцца сімваламі, якія пазначаны мовай, паколькі з'яўляюцца імёнамі сімвалаў – рэалій, узнагароджаных асобным, сімвальным,

зместам у культуры», і кожны фразеалагізм «не толькі вобразна апісвае тое, што адбываецца ў свеце, але і перадае апісанню той сімвалічна, каштоўны, змест, які ўключаны ў яго семантыку» [3, с. 230].

Усе зафіксаваныя ФА на аснове агульнага кампанента *дзверы* ўваходзяць у склад адзінак архітэктурна-домаўладкавальнага кода як культурнай прасторы для інтэрпрэтацыі фразеалагізмаў з сімвальным значэннем. А тое, што кампанент *дзверы* ў складзе выдзеленых ФА і самі ФА з гэтым кампанентам выступаюць у ролі сімвалаў, эталонаў, стэрэатыпаў і нясуць культурную, сімвалічную, семантыку, несумненна, таму што звесткі пра сімвальнае значэнне самой рэаліі – дзвярэй падмацавана фактамі культуры, тымі звесткамі пра сімвалічнае значэнне гэтай рэаліі як культурнага знака.

Дзверы як элемент збудавання, найперш для беларусаў хаты як ‘жылой сялянскай пабудовы, зрубленай з бярвення’ [8, с. 183], у адрозненне ад першаснага назначэння дома ў беларускай мове як наймення ‘будынка для жылля, размяшчэння ўстаноў і прадпрыемстваў’ [9, с. 189], надзелены ў народнай свядомасці сімволікай мяжы паміж «сваёй» і «чужой» тэрыторыямі, абжытай і неабжытай прасторы. Вобразы ўсіх выдзеленых ФА ўзыходзяць да архетыпічнага пласта культуры (да старажытных формаў калектыўнай свядомасці), адной з базавых апазіцый якога з’яўляецца супрацьпастаўленне «свой» – «чужы», «свая» – «чужая» прастора. І ў аснове ўсіх ФА з кампанентам *дзверы* ляжыць архітэктурна-домаўладкавальны код культуры, у якім тыя ці іншыя часткі, складнікі жылля, інтэр’еру, у нашым выпадку гэта дзверы, набываюць значныя для культуры функцыянальныя сэнсы. Дзверы, прытым зачыненныя, – гэта своеасаблівая граніца, мяжа, якая вызначае і надае аформленасць сваёй прасторы і аддзялення яе ад чужой, свой свет ад чужога свету. Менавіта гэта і надае дзвярам сакральны сэнс. Да месца тут узгадаць адно з павер’яў, якое дайшло да нашага часу і паводле якога забараняецца перадаваць што-небудзь праз парог ці вітацца за руку людзям, што знаходзяцца па розных баках адкрытых дзвярэй ці з розных бакоў парога як сакральнай мяжы. Думаецца, што гэта сімволіка дзвярэй і стала, па-першае, «прычынай» ўключэння, выкарыстання наймення гэтай часткі жылля чалавека ў вобразах ФА і, па-другое, была перададзена ФА з гэтым кампанентам як другасным адзінкам мовы сімвалічнага, каштоўнаснага, складніка іх значэння. У выніку ФА з кампанентам *дзверы* са сваім складаным зместам служаць для абзначэння новых рэалій, для выражэння найперш рознага тыпу ўзаемаадносін людзей паміж сабой і, галоўнае, для ацэнкі гэтых адносін – станоўчай ці адмоўнай, для абзначвання,

захавання і перадачы ў часе і прасторы выпрацаваных устаноў міжасобасных сувязей у жыцці беларусаў.

У залежнасці ад таго, вобраз якіх дзвярэй – адчыненых ці зачыненых (дзверы рэгламентуюць уваход ці выхад, мяжу паміж жылой прасторай і наваколлем) скарыстаны ў большасці выдзеленых ФА, іх умоўна можна падзяліць на дзве групы. Звернем увагу і яшчэ на адзін факт адносна дзвярэй: як адчыняюцца дзверы, у які бок – з хаты надвор ці ўнутр хаты і адпаведна, хто пры гэтым з’яўляецца ініцыятарам дзеяння, што дазваляе паказаць адносіны паміж асобамі, якія выступаюць ці прадстаўлены з супрацьлеглых тэрыторый.

Так, у вобразе ФА *дзверы адчынены /расчынены /парасчынены* ‘хто-н. мае свабодны доступ куды-н., для каго-н. створаны спрыяльныя ўмовы’ ляжыць метафара, якая прыпадабняе абстрактнае паняцце (доступ, сувязь, кантакт, дружба) канкрэтнаму факту – адчыненым дзвярам, якія сімвалізуюць магчымасць аднаму чалавеку ці многім што-небудзь спазнаць, пра нешта новае даведацца, атрымаць магчымасць, мець спрыяльныя ўмовы для выканання новага дзеяння, ажыццяўлення ўзаемаадносін і пад. у выніку пранікнення знадворку ўнутр. Фразеалагізм канстатуе факт магчымасці ўбачыць, пазнаць, наладзіць і пад. дзякуючы адчыненым дзвярам.

Блізкай паводле вобраза, але далёка не тоеснай да папярэдняй выступае дзеяслоўная ФА *адчыняць /адкрываць дзверы* ‘даваць свабодны доступ, ствараць спрыяльныя ўмовы’. Тут маецца на ўвазе, што асоба ці група асоб сама ідзе на ўстанаўленне кантакту, выражае жаданне даць магчымасць другой асобе ці групе асоб перайсці са сваёй у «чужую» прастору, для чаго адчыняе дзверы, тым самым ствараючы другому ці другім спрыяльныя ўмовы. Вобраз ФА выяўляе метафару, якая прыпадабняе найбольш міжасобасныя, а не толькі прасторавыя адносіны. Фразеалагізм выступае ў ролі стэрэатыпу стварэння каму-небудзь умоў, магчыма, дапамогі і пад.

Да папярэдняй ФА далучаем дыялектную ФА *прочыніць дзверы (хату)* ‘наведацца’, што зафіксаваны на Брэстчыне [7 с. 62], дзе праз вобраз прыадчыненых дзвярэй даводзіцца пра прасторавыя і міжасобасныя адносіны. Маецца на ўвазе, што адна асоба ці некалькі асоб наведваюць другую асобу ці групу асоб. Тут нічога не паведамляецца пра тых, да каго наведваюцца, а таму ФА набывае ролю стэрэатыпа нага ўяўлення пра наведванне як неабходнасць адчыніць дзверы.

Несумненна, што сімволіка адчыненых дзвярэй скарыстана і ва ўтворанай параўнальна нядаўна ФА *дзень /дні адкрытых дзвярэй* ‘(дзень, дні) вольнага доступу ў навучальную ўстанову ці на

прадпрыемства (каб азнаёміцца з іх профілем)’. Маецца на ўвазе, што тыя (часцей абітурыенты, іх бацькі ці маладыя спецыялісты), хто хоча пазнаёміцца з інфармацыяй пра абраную для сябе навучальную ўстанову, пэўнае прадпрыемства, могуць у вызначаныя дні свабодна наведаць яе, для іх створаны ўсе ўмовы з боку навучальнай установы, прадпрыемства, іх чакаюць, ім рады. Інтэрэсы асоб прадстаўлены і супадаюць з двух бакоў праз адчыненныя дзверы. ФА выступае ў ролі яшчэ аднаго стэрэатыпа наладжвання сувязей, магчымасці, з аднаго боку, папярэдняга знаёмства з неведомым, новым, з другога – зацікавіць, заахваціць і пад. для будучай вучобы, працы.

Зусім па-іншаму «прачытваецца» ФА *адчыняць ілбом дзверы* ‘быць выгнанаму, часцей як пагроза’. Тут маецца на ўвазе, што пэўная асоба ці група асоб у рэзкай форме разрывае адносіны з другой асобай альбо з групай асоб і дэманструе нежаданне бачыць яе ці іх побач з сабой, займацца з імі сумеснай дзейнасцю ці мець з імі штосьці агульнае на сваёй тэрыторыі. Лоб у вобразе ФА метанімічна, калі частка (саматызм) замяняе цэлае (асоба), прадстаўляе, з аднаго боку, чалавека, які быў выгнаны, з другога – «сродак» выканання такога дзеяння, як адкрыванне дзвярэй. І такім ганебным, нават грубым спосабам выканання дзеяння даводзіцца пра разрыў адносін і негатыўнае стаўленне да асобы ці групы асоб, якіх не хочуць бачыць, з якімі парываюць сувязі. Паводле свайго кампанентнага складу ФА суадносіцца з архітэктурна-дамаўладкавальным кодам, саматычным (*ілбом*) і акцыянальным (*адчыняць*). ФА выступае ў ролі стэрэатыпу рэзкага разрыву адносін, нежадання бачыць, ажыццяўляць сумесную дзейнасць з кім-небудзь, тым больш на сваёй тэрыторыі.

У адрозненне ад папярэдняй, у ФА *нагой адчыняць дзверы* ці яго варыянце *нагой дзверы адчыняе* – ‘свабодна, бесперашкодна заходзіць куды-н., да каго-н.’ [5, с. 29] дзеянне выконваецца, па-першае, з надворку ўнутр, ці ў адваротным напрамку, пазначаным у ФА *адчыняць ілбом дзверы*, і зыходзіць ад асобы з супрацьлеглай тэрыторыі; па-другое, зноў не традыцыйным, але зусім іншым «сродкам» – нагой. Маецца на ўвазе, што адна ці некалькі асоб дэманструюць свае, з іх боку разумення, сяброўскія, блізкія, нават панібрацкія сувязі, адносіны, дружбу і пад. з другой асобай ці некалькімі, а таму могуць свабодна, без запрашэння, дазволу і ў любы час заходзіць на іх тэрыторыю, такім чынам выстаўляючы гэта напаказ, нярэдка выдаючы жаданае за сапраўднае, у той час як для іншых асоб прыход на «чужую» тэрыторыю немагчымы без дазволу, запрашэння ці папярэджання. Фразеалагізм выступае ў ролі стэрэатыпу

паказных для іншых добрых сувязей, дружбы, як правіла, з уплывовай асобай, кіраўніком, начальнікам і пад. і нясе негатыўную ацэнку.

ФА *ламацца ў адчыненыя дзверы* ‘настойліва сцвярджаць, даказваць тое, што даўно ўсім вядома і не выклікае пярэчання’ матывавана алагічным словазлучэннем-прататыпам. Кампанент ФА *ламацца* суадносіцца з антропным кодам культуры, і вобраз ФА створаны метафарай, якая прыпадабняе псеўдадзьянне сапраўднаму дзьянню. Заўважым, што ў рускай мове маецца аманімічная ФА *ломиться в открытую дверь* са значэннем ‘создавать для себя излишние, совершенно ненужные препятствия’, якую адны лічаць запазычанай з французскай мовы, другія адстойваюць яе ўласнае ўтварэнне [2, с. 175].

Блізкай паводле прыёму ўтварэння і з абсалютна тоесным значэннем да папярэдняй выступае ФА *адмыкаць адмыкнёныя дзверы* ‘настойліва даказваць, сцвярджаць тое, што даўно ўсім вядома і не выклікае пярэчання’, якая, відавочна, утворана паводле ўзору папярэдняй і адрозніваецца толькі стылёвай характарыстыкай.

Дзяслоўная ФА *ў дзверы не ўлазіць* ‘растаўснець, распаўнець, паправіцца [6, с. 268], паводле свайго вобраза таксама ў пэўнай ступені звязаны з вобразам адчыненых дзвярэй. Маецца на ўвазе, што пэўная асоба праз нейкі час настолькі паправілася, павялічыла свой аб’ём, што не можа прайці ў адчыненыя дзверы. Вобраз ФА пабудаваны на аснове гіпербалічнага прыёму, і ў аснове яго ляжыць метафара, якая прыпадабняе памеры чалавека шырыні дзвярнога праёму, які лічыцца вялікім. Такія габарыты чалавека «ўступаюць у супярэчнасць» з агульнапрынятымі нормамаі культуры пра памеры чалавека, асабліва шырыні. Зразумела, што гэта не ўхваляецца і падпадае пад асуджэнне, што і стала асновай утварэння ФА, якая нярэдка выкарыстоўваецца для выражэння іроніі і нават насмешкі пад уплывам культурных устаноў. Фразеалагізм выступае ў ролі стэрэатыпу парушэння нормы памераў чалавек.

Меншая колькасць ФА прадстаўлена з вобразам зачыненых дзвярэй, якія пазначалі замкнёнасць і абароненасць «свайго», унутранага. І адным з іх з’яўляецца ФА *дзверы зачынены /зачыніліся* ‘хто-н. не мае свабоднага доступу куды-н., пазбаўлены якіх-н. магчымасцей’, якая выступае супрацьлеглай паводле значэння да вышэй угаданай ФА *дзверы адчынены /расчынены /парасчынены* і вобраз якой таксама заснаваны на метафары, што прыпадабняе прасторавыя і міжасобасныя адносіны. Тут зачыненыя дзверы сімвалізуюць немагчымасць уваходу ў «чужую» прастору і адсутнасць умоў для ажыццяўлення новага дзьяння, для наладжвання добрых сувязей з іншымі людзьмі і інш.

Кампанентны склад размоўнай ФА як у бога за дзвярыма ‘спакойна і ў поўнай бяспецы (быць, знаходзіцца, сядзець і пад.’ ілюструе суаднесенасць з архітэктурна-домаўладкавальным (дзвярыма), рэлігійным (бога), а ў спалучэнні з прыназоўнікамі у і за з прасторавымі кодамі культуры. Маецца на ўвазе, што больш спакойнага месца для жыцця, знаходжання і пад. для чалавека няма, як на тэрыторыі, якую ахоўвае Бог. Тут зачыненыя дзверы выступаюць мяжой паміж тэрыторыяй, якая належыць, знаходзіцца пад уладай Бога, і «чужой» тэрыторыяй, якая падпарадкавана ці належыць супрацьлеглай негатыўнай сіле. Фразеалагізм звязваецца са стэрэатыпным уяўленнем пра спакой і бяспеку жыцця.

Функцыянальна не замацаваная ў беларускай мове ФА пры зачыненых дзвярах ‘у прысутнасці толькі зацікаўленых асоб, тайна ад іншых’ у аснове сваёй утрымлівае метафару, якая заснаванана на сімвальнай функцыі дзвярэй і на стэрэатыпным уяўленні пра немагчымасць убачыць, пачуць, даведацца пра што-небудзь, калі ў памяшканні зачынены дзверы. У метафарычна вобразным змесце ФА тайна, скрытнасць прыпадабняецца да зачыненых дзвярэй, г. зн. недаступнай для іншых, чужых асоб, прасторы.

Зусім іншы вобраз, стылістычная афарбоўка і семантыка вызначаюць ФА *зачыніць дзверы з таго боку* – ‘пакінуць памяшканне. Як патрабаванне, каб хто-н. зараз жа выйшаў адкуль-н.’, які ўзыходзіць да старажытнай формы ўсведамлення свету і адлюстроўвае старажытныя ўяўленні пра дзверы як мяжу, якая мае два бакі – свой і чужы, гэты і той. Паводле паходжання ФА абавязана эўфімістычнаму выразу замест рэзкага і грубага па форме загаду выйсці вон (*эўфімізм* ад грэч. *euphemismos* (*eu* – ‘добра’, *phemi* – ‘гавару’, *euphēmetia* – ‘мілагучнасць, добрая мова; устрыманне ад непрыстойных слоў’).

У дадатак да папярэдняй адзінкі адзначым яшчэ дзве ФА з бліжкім значэннем, адна з якіх (*наказваць на дзверы* ‘прапаноўваць каму-н. выйсці; выганяць каго-н.’) зафіксавана як літаратурная, а другая (*выставіць за дзверы* ‘выправадзіць, выгнаць з хаты, адправіць ні з чым’) як дыялектная [6, с. 47].

Аднак ФА літаратурнай мовы больш набліжаецца да эўфімістычнага выразу, дзе пэўны жэст (*наказваць* можна вачамі, рукой ці пальцам рукі) у накірунку да дзвярэй адной асобай з’яўляецца для ўспрымання другой асобай паказчыкам нежадання бачыць гэту другую асобу на сваёй тэрыторыі, мець з ёю штосьці агульнае. Дыялектная ФА *выставіць за дзверы*, па-першае, не мае падстаў для аднясення яго да эўфімістычных вытокаў утварэння, па-другое, выражае большую

ступень праяўлення адмоўнага стаўлення, негатыву да асобы, на якую накіраваны гэты выраз, што дасягаецца выкарыстаннем дзеяслова *выставіць*, які не да канца страціў сваё значэнне ‘перамясціць што-н. за межы чаго-н.’ Мяжой выступаюць дзверы, а спалучэнне кампанента *дзверы* з прыназоўнікам *за* якраз і вызначае адваротны бок – чужую тэрыторыю, куды і выстаўляецца адной асобай другая ці другія як непажаданыя, сувязі з якімі разрываюцца.

Абедзве ФА, але па-рознаму (*наказваць на і выставіць за*) і з рознай ступенню інтэнсіўнасці праяўлення эмоцый адлюстроўваюць стэрэатыпнае ўяўленне пра разрыў міжасобасных адносін, нежаданне бачыць, быць з кім-небудзь.

Яшчэ адзначаны 4 ФА, вобразы якіх заснаваныя на «гукавых» дзеяннях і якія адносім да групы ФА з зачыненымі дзвярамі, паколькі бразгаць, стукаць, стукацца можна толькі ў зачыненыя дзверы. Аднак назначэнне гэтых ФА зусім другое.

Так, вобразы ФА *стукаць у < ва ўсе > дзверы, стукацца ў дзверы* ‘часта звяртацца з просьбамі да каго-н.’ і *застукаць ва ўсе дзверы* ‘пачаць часта, настойліва звяртацца з просьбамі да каго-н.’ заснаваны на метафары, якая прыпадабняе зварот, просьбу адной ці многіх асоб да другой ці некалькіх асоб стуку ў дзверы. Зачыненыя дзверы абазначаюць замкнёнасць «чужой» тэрыторыі, прасторы, якая можа быць карыснай, можа дапамагчы зрабіць што-небудзь для тых, хто звяртаецца, стукае, у дзверы. Акрамя таго, ФА *стукаць у < ва ўсе > дзверы, стукацца ў дзверы* набылі яшчэ адно значэнне – ‘няўхільна наступаць, набліжацца, даючы знаць аб сваім з’яўленні’. Тут фразеалагізмы ўтрымліваюць метафару, у якой стук у дзверы прыпадабняецца надыходу, набліжэнню чаго-небудзь, як чалавек можа з’явіцца ў хаце, кватэры пасля стуку ў дзверы як паведамленне пра сябе. Вобраз ФА выступае ў ролі стэрэатыпнага ўяўлення пра немінучасць наступлення, надыходу чаго-небудзь.

Зусім па-іншаму «гукавы» вобраз прадстаўлены ў ФА *бразгаць дзвярамі* ‘выяўляць рэзкі пратэст, не дабіўшыся свайго, жаданага’. Маецца на ўвазе, што пэўная асоба, якая была на тэрыторыі другой асобы ці групы асоб і хацела штосьці атрымаць, мець пэўны вынік, але яго не атрымала. І тады пры выхадзе з «чужой» тэрыторыі моцна стукае, бразгае дзвярамі, выражаючы свой эмацыянальны стан незадавальнення, раздражнення ці злосці.

І толькі дзве ФА з усіх 24 не звязаны з вобразам адчыненых ці зачыненых дзвярэй. Першая з іх дыялектная ФА *дзверы ў дзверы* ‘вельмі блізка, насупраць (жыць)’ [10, с. 184], вобраз якой заснаваны

на метафары, якая прыпадабняе найперш прасторавыя адносіны, і метаніміі, дзе частка замяняе цэлае – дзверы хату. Тут прадстаўлены дзве асобныя і асвоеныя, свае, тэрыторыі, г. зн. дзве хаты ці дзве кватэры, часткай і мяжой паміж якімі выступаюць дзверы. Маецца на ўвазе, што адна асоба жыве побач з другой, дзверы адной хаты, кватэры размешчаны блізка, насупраць дзвярэй другой. ФА выконвае ролю эталона блізкасці, пражывання побач.

І другая ФА, прадстаўленая ў варыянтах хадзіць, насіцца, цягацца і пад. як *дурань са ступай /дзвярамі* і як *дурань ступу /дзверы* цягаць, насіць ‘бяссэнсава, недарэчна’, утворана шляхам фразеалагізацыі параўнання. Праз кампанент *дурань* ФА суадносіцца з антропным кодам культуры і нясе негатыўную ацэнку, якая ўзмацняецца праз вобраз неразумнага дзеяння. Фразеалагізм выконвае ролю эталона, г. зн. ацэнкі недарэчнасці, неразумнасці ўчынкаў, дзеянняў і пад.

Такім чынам, фразеалагізмы з кампанентам *дзверы* адлюстроўваюць нацыянальна-культурнае ўспрыманне і разуменне беларусаў пра дзверы як частку жылля, якія надзелены сімвалічнай роляй мяжы, раздзялення «сваёй» і «чужой» прасторы, служаць для вызначэння прасторавых і міжасобасных адносін, выражаючы каштоўнасныя арыенціры ў жыцці.

Спіс выкарыстаных крыніц

1 Байбурин, А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / А.К. Байбурин. – Л.: Наука, 1983. – 188 с.

2 Бирих, А.К. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь: ок. 6000 фразеологизмов / СПбГУ; Межкаф. словарный каб. им. Б.А. Ларина; А.К. Бирих, В.М. Мокиенко, Л.И. Степанова ; под ред. В.М. Мокиенко. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. – 926 с.

3 Ковшова, М.Л. Лингвокультурологический метод фразеологии: Коды культуры / М.Л. Ковшова. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 456 с.

4 Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Т. 1: А–Л. – 672 с.; т. 2: М–Я. – 704 с. – Мінск: Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008.

5 Лепешаў, І.Я. Фразеалагізмы // У слоўнікавую скарбонку : навуч. дапам. / І.Я. Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 1999. – С. 20–43.

6 Мяцельская, Е.С. Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі / Е.С. Мяцельская, Я.М. Камароўскі. – Мінск: БДУ імя У.І. Леніна, 1972. – 320 с.

7 Пашкевіч, М.І. Рубельскі лексіка-фразеалагічны слоўнік / М.І. Пашкевіч. – Брэст: БДУ імя А.С. Пушкіна, 2008. – С. 53–66.

8 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 5. Кн. 2: У–Я / [Рэд. тома М.Р. Суднік]. – Мінск: Беларус. Сав. Энцыклапедыя, 1984. – 608 с.

9 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 2: Г–К / [Рэд. тома А.Я. Баханькоў]. – Мінск: Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыя, 1978. – 708 с.

10 Юрчанка, Г.Ф. І коціца і валіцца / Г.Ф. Юрчанка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – 288 с.

11 Міфалогія беларусаў: Энцыклапедычны слоўнік / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск: Беларусь, 2011. – 607 с.

УДК 811.161.3'37

Л. М. Мінакова

СЕМАНТЫЧНЫЯ ЗРУХІ Ў СЭНСАВАЙ СТРУКТУРЫ СЛОВА (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТЭРМІНАЛАГІЗАЦЫІ І ДЭТЭРМІНАЛАГІЗАЦЫІ)

Артыкул прысвечаны вывучэнню семантычных зрухаў у сэнсавай структуры слова, што адбываюцца пры тэрміналагізацыі агульнаўжывальных слоў і дэтэрміналагізацыі спецыяльных найменняў. Спыняецца ўвага на кампанентным аналізе значэнняў полісемантаў, які дапамагае выявіць сэнсавую сувязь паміж лексіка-семантычнымі варыянтамі слова, заснаваную на агульнасці іх ядзерных або/і дыферэнцыяльных сем.

Утварэнне намінацый у выніку семантычных зрухаў у сэнсавай структуры слова не застаецца без увагі вучоных-лінгвістаў. Праблема лексіка-семантычнага словаўтварэння ў айчынным мовазнаўстве была ўзнята В.У. Вінаградавым, пасля знайшла адлюстраванне ў працах Н.Д. Аруцюнавай, Р.А. Будагава, А.А. Уфімцавай, М.М. Шанскага, Дз.М. Шмялёва і інш.

Да з'явы семантычнай дэрывацыі адносіцца шырокае кола семантычных пераўтварэнняў (метафарычных, метанімічных), змена семантычнага аб'ёму слоў (пашырэнне і звужэнне, спецыялізацыя значэнняў). Лексіка-семантычны спосаб адносіцца да так званай другаснай намінацыі, калі для ўтварэння лексем выкарыстоўваюцца найменні, даўно вядомыя мове. Якасныя пераўтварэнні ў паняццёвай структуры слова падвяргаліся класіфікацыі з улікам логіка-псіхалагічных асацыяцый (М. Брэаль, В. Вунт, Г. Пауль), эмацыянальных